

Sustainable Development of Geographical Environment

Journal homepage: <https://egsdejournal.sbu.ac.ir>

Nature Tourism Development Scenarios Based on the Country's Development Vision Document and with a Forward-Looking Approach (Case Study: Yazd Province)

Alizadeh¹, R., Derafshi^{2*}, Kh., Masaeli³, A.,

1. Department of Urbanism, Faculty of Art and Architecture, Shiraz University, Shiraz, Iran
2. Department of Natural Heritage, Research Institute of Cultural Heritage and Tourism, Tehran, Iran
3. Department of Tourism, Research Institute of Cultural Heritage and Tourism, Tehran, Iran

ARTICLE INFO

Keywords:

- Sustainable development
- Scenario
- Nature tour
- Tourism
- Desert areas

Original Article

Article history:

Received: 17/04/2023

Accepted: 07/06/2023

ABSTRACT

In Iran, the history of foresight goes back to the five-year development plans of the country and the development vision document (the horizon 1404); One of the most important axes raised in this document is the development of the country through sustainable tourism. Nature-based tourism, as a type of sustainable tourism, has the potential to play a role in regional and national development; Therefore, the purpose of the current research, as a descriptive-analytical and field study, is to compile the future scenarios of this type of tourism in Yazd Province and evaluate its situation based on these scenarios. The required data has been collected through library studies, and 15 people have been selected from the statistical society that includes professors and researchers in the field of urban, regional and tourism planning with the purposeful sampling method. Then, using the structural analysis method, which is one of the common and accepted future research methods, using Micmac and Scenario Wizard software, the scenarios of nature-based tourism development in Yazd Province have been identified. Among the five identified scenarios that present a range from the most favorable to the most unfavorable possible situations, the fourth and fifth scenarios (unfavorable situation) are the closest to the current situation of the region; Because the comparative evaluation of the regional action plans in the country's development perspective document with the possible situations extracted from these two scenarios, quantitatively there is only 68% overlap and qualitatively the overlap is very small; Therefore, it seems that even in the best case, Yazd will only achieve some of the goals outlined in its vision document.

Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY). license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Citation:

Alizadeh, R., Derafshi, Kh. and Masaeli, A., (2023). Nature Tourism Development Scenarios Based on the Country's Development Vision Document and with a Forward-Looking Approach (Case Study: Yazd Province), *Sustainable Development of Geographical Environment*: Vol. 5, No. 8, (70-88).
10.48308/sdge.2023.103834

* Corresponding author E-mail address: (kh.derafshi@richt.ir) / Orcid ID: 0000-0002-2309-3911

Extended abstract

Background and purpose

In Iran, the history of foresight goes back to the five-year development plans of the country and the development vision document (the Horizon 1404); one of the essential axes raised in this document is the country's development through sustainable tourism. As a type of sustainable tourism, nature-based tourism has the potential to play a role in regional and national development. Therefore, the current research, as a descriptive-analytical and field study, is to compile the future scenarios of this type of tourism in Yazd province and evaluate its situation based on these scenarios.

Methodology

In order to identify the factors affecting the development of nature-based tourism in Yazd Province, the factors affecting this type of tourism have been extracted through library studies (domestic and international ones, available documents, and research projects) and field studies (observation, interview, and questionnaire). Since the identification of factors influencing this type of tourism is different depending on the scale of the research and the place of evaluation, and the priorities of the study area, therefore, all the extracted factors are based on the subjectivity in the study area of Yazd, the degree of similarity or the sameness of the subject and the case study of the research. Based on the present research and combining similar factors, they were selected as a single factor. Finally, 31 influential factors were selected in six economic, social, cultural, managerial, physical, and environmental dimensions. Their validity was confirmed by experts using the method of content validity ratio. Cronbach's alpha test was also used to measure the reliability of the factors. In the next step, in order to identify the key factors, the structural analysis method was applied, and in order to perform its calculations, Micmac software was exerted. In order to determine the effect of factors on each other, a questionnaire including 31 factors and six dimensions was prepared. Their weight was determined by the mentioned experts based on the proposed spectrum of Micmac software, and in this way, key factors were identified. Then, for each key

factor, all kinds of possible future situations have been predicted, and based on that matrix of cross effects has been compiled and provided to the experts. The results were used in the scenario wizard software, and the scenarios for developing nature-based tourism in Yazd province were compiled.

Findings and discussion

The key factors identified in the development of nature-based tourism in Yazd Province are government investment, non-government investment, laws related to tourism development, education, information technologies, quality of communication routes, protected areas, modes of transportation, tourism development planning, security, advertising, presentation Government facilities to attract private investors, tourism, nature tourism attractions, local participation, creating coordination and integration between related organizations, financial support of international organizations, environmental air quality and safety. Among the five drawn scenarios, the first and second are favorable, the third is average, and the fourth and fifth are unfavorable. The results indicate a big difference between the existing reality and the purposes of the country's development perspective document in the study area.

Conclusion

Since in this research, an attempt has been made to evaluate the nature-based tourism trend of Yazd Province with a realistic view of the current situation of the region; therefore, a comparative comparison has been made between the country's development perspective document and the fourth and fifth scenarios, which are at an unfavorable level. For this purpose, the possible situations selected for each key factor of the fourth and fifth scenarios have been compared with the purposes, strategies, policies, and action plans presented in the perspective document. Based on the results of the comparisons, at the level of setting purposes, the current trend of tourism in Yazd Province includes about 68% of the factors of the fourth and fifth scenarios. As a result, there is almost the same amount of overlap at the level of how to achieve the purposes.

Keywords: Sustainable development, Scenario, Nature tour, Tourism, Desert areas.

سناریوهای توسعه طبیعت گردی بر پایه سند چشم انداز توسعه کشور و با رویکرد آینده نگری (مطالعه موردی: استان یزد)

رضا علیزاده^۱، خهبات درفش^{۲*}، ارشک مسائلی^۳

۱. گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران
۲. گروه میراث طبیعی، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران
۳. گروه گردشگری، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران

چکیده

اطلاعات مقاله

در ایران سابقه آینده نگری به برنامه های عمرانی پنج ساله کشور و سند چشم انداز توسعه (افق ۱۴۰۴) بر می گردد؛ یکی از مهم ترین محورهای مطرح شده در این سند، توسعه کشور از طریق گردشگری پایدار است. طبیعت گردی به عنوان گونه ای از گردشگری پایدار، توان بالقوه ای در ایفای نقش در توسعه منطقه ای و ملی دارد؛ لذا هدف پژوهش حاضر، به عنوان مطالعه ای توصیفی - تحلیلی و میدانی، تدوین سناریوهای آینده این نوع از گردشگری در استان یزد و ارزیابی وضعیت آن براساس این سناریوها است. داده های مورد نیاز از طریق مطالعات کتابخانه ای گردآوری شده است و با روش نمونه گیری هدفمند از جامعه آماری که شامل استادان و پژوهشگران حوزه برنامه ریزی شهری، منطقه ای و گردشگری می باشد، تعداد ۱۵ نفر انتخاب شده است. سپس با بهره گیری از روش تحلیل ساختاری که از روش های متداول و پذیرفته شده آینده نگری است، با استفاده از نرم افزارهای میک مک و سناریو ویزارد، سناریوهای توسعه طبیعت گردی در استان یزد شناسایی شده است. از بین پنج سناریو شناسایی شده که طیفی از مطلوب ترین تا نامطلوب ترین وضعیت های احتمالی را ارائه می کنند، سناریو چهارم و پنجم (وضعیت نامطلوب)، بیشترین نزدیکی را با وضعیت فعلی منطقه دارند؛ چرا که ارزیابی تطبیقی برنامه های اقدام منطقه در سند چشم انداز توسعه کشور با وضعیت های احتمالی مستخرج از این دو سناریو، از نظر کمی فقط ۶۸ درصد همپوشانی وجود دارد و از نظر کیفی نیز همپوشانی بسیار ناچیز است؛ لذا به نظر می رسد در بهترین حالت نیز، یزد تنها به برخی از اهداف ترسیم شده در سند چشم انداز خود دست خواهد یافت.

واژه های کلیدی:

- توسعه پایدار
- سناریو
- طبیعت گردی
- گردشگری
- مناطق کویری

مقاله: پژوهشی

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۲۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۱۷

Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY). license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

استناد:

علیزاده، ر.، درفش، خ. و مسائلی، ا.، (۱۴۰۲). سناریوهای توسعه طبیعت گردی بر پایه سند چشم انداز توسعه کشور و با رویکرد آینده نگری (مطالعه موردی: استان یزد)، توسعه پایدار محیط جغرافیایی: سال ۵، شماره ۸، (۷۰-۸۸).
10.48308/sdge.2023.103834

مقدمه

گسترش اطلاعات و فناوری‌های ارتباطی از یک سو و تحولات مقطعی، سریع و عمیق در مقیاس‌های محلی تا بین‌المللی ناشی از آن از سوی دیگر، بعضاً جهان را با چالش‌های بی‌سابقه‌ای رو به رو کرده است (Buehring and Bishop, 2020). در واقع سایه سنگین عدم قطعیت‌ها و رویدادهای ناپیوسته و شگفت‌انگیز، وضعیت را به گونه‌ای دگرگون ساخته است که پیش‌بینی آینده در این جهان پر از هیاهو برای برنامه‌ریزان مشکل به نظر می‌رسد. آینده‌نگری، اصول و روش‌های مطالعه و سپس تصمیم‌گیری، طرح‌ریزی و اقدام در خصوص علوم و فناوری مرتبط با آینده است (مطهر و جلیلی، ۱۳۹۹). هدف عمده آینده‌نگری، آشکار کردن تعدادی از آینده‌های محتمل به جای معطوف شدن به یک آینده آرمانی واحد است (Andersen et al, 2021)؛ تدوین سناریو، ترسیم نقشه درست و دقیق از آینده نیست، بلکه هدف آن اصلاح و بهبود نظام‌مند تصمیم‌های مربوط به آینده است، به گونه‌ای که بتوان پابرجایی سیاست‌ها را در برابر طیفی از چالش‌های آینده آزمود (Postma, 2015)؛ اهمیت بحث آینده‌پژوهی در صنعت گردشگری باعث شده است که از برنامه‌ریزی مبتنی بر تدوین سناریو به عنوان ستون فقرات گردشگری یاد کنند (Postma, 2015). با این همه، با وجود مطالعاتی که تا به حال در این حوزه انجام شده است، آینده‌پژوهی گردشگری و برنامه‌ریزی مبتنی بر سناریو هنوز در مراحل ابتدایی رشد خود و نیازمند توجه و تمرکز بیشتر بر این حوزه است. در سراسر جهان و به‌ویژه در کشورهای توسعه‌یافته، علاوه بر توجه جدی به چالش‌های کنونی، تفکر در خصوص چالش‌های آینده و نحوه مواجهه با آن‌ها اهمیت بسیاری دارد. در ایران نیز سابقه آینده‌نگری و برنامه‌ریزی، به برنامه‌های پنج‌ساله کشور بر می‌گردد و سند چشم‌انداز توسعه کشور در افق ۱۴۰۴، اولین سند تفکر راهبردی و آینده‌پژوهی است که براساس آن محورهای توسعه کشور در بخش‌های مختلف تدوین و با تقسیم کار منطقه‌ای، هر کدام از استان‌های کشور عهده‌دار مسئولیت‌هایی براساس قابلیت‌های خود جهت تحقق چشم‌انداز کشور گشته‌اند؛ یکی از محورهای مهم مطرح شده در این سند، توسعه گردشگری می‌باشد و طبق آن، در سال ۱۴۰۴ باید با جذب ۵/۱ درصد از گردشگران بین‌المللی (۲۰ میلیون نفر)، حدوداً ۲ درصد (پورمحمدی و زالی، ۱۳۸۹) از درآمد جهانی گردشگری سهم کشور شود. در کشور ما با توجه به وجود تنوع جغرافیایی، قابلیت‌های زیادی برای رونق طبیعت‌گردی وجود دارد. استان یزد که ۸۶٪ از مساحت آن را اراضی بیابانی و دشت تشکیل می‌دهد (میرحسینی، ۱۳۹۵) و در زیست‌کره بیابانی - کوهستانی قرار دارد و از پدیده‌های طبیعی ارزشمندی همچون کویرهای بکر (کویرهای ابرکوه، مروست، طبس و ...)، ارتفاعاتی با چشم‌اندازهای کم‌نظیر (رشته‌کوه‌های شیرکوه) و گونه‌های متنوع گیاهی و جانوری برخوردار است (بهزادی و همکاران، ۱۳۹۷) توان بالقوه‌ای برای توسعه این نوع از گردشگری و ایفای نقش در سطح محلی، ملی و بین‌المللی دارد و در سند چشم‌انداز توسعه کشور نیز به این مهم اشاره شده است. پژوهش حاضر در نظر دارد با رویکرد آینده‌پژوهی، سناریوهای توسعه گردشگری طبیعت مینا در استان یزد را شناسایی کند و براساس آن‌ها وضعیت این استان را در ایفای نقش ملی خود (براساس آن‌چه که در سند چشم‌انداز توسعه کشور برای این منطقه تعیین شده است) ارزیابی کند. لذا به منظور دستیابی به این مهم، پاسخ به این سوالات در نظر گرفته شده است؛ عوامل اصلی موثر بر توسعه گردشگری طبیعت مینا استان یزد کدام‌اند؟ این عوامل چقدر و چگونه بر یکدیگر تاثیر می‌گذارند؟ سناریوهای توسعه آینده آن کدام‌اند؟ وضعیت طبیعت‌گردی استان یزد براساس این سناریوها چگونه ارزیابی می‌شود؟

مبانی نظری و پیشینه

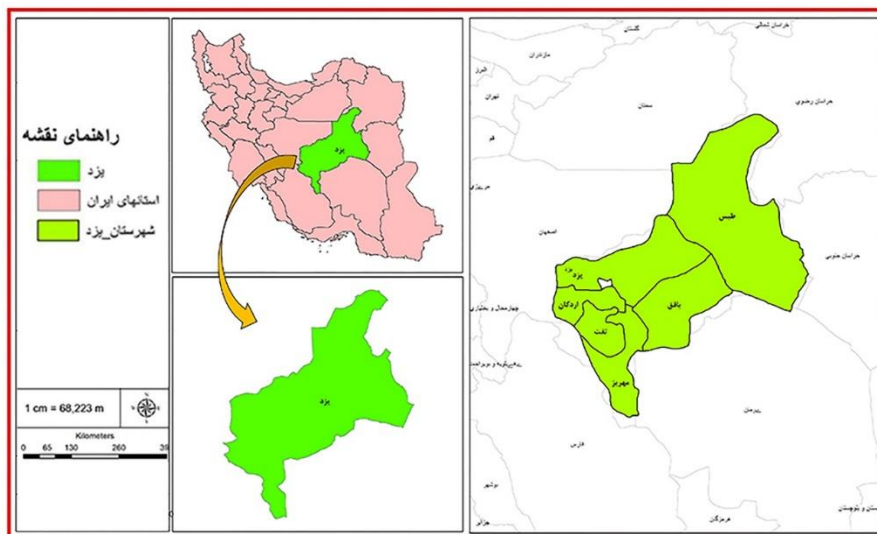
از جمله مشهورترین تعاریف آینده‌نگری را وندل بل^۱ ارائه داده و بر این باور است که آینده‌نگری در پی شناسایی، ابداع، ارائه آزمون و ارزیابی آینده‌های ممکن و محتمل است تا بر پایه ارزش‌های جامعه، آینده‌های برتر را انتخاب و برای پی‌ریزی ساخت مطلوب‌ترین آینده کمک کند (Bell, 2003). حوزه‌های موضوعی بالقوه در آینده‌نگری، از نظر تعداد با شمار پدیده‌های متنوع موجود در جهان برابری می‌کنند. در آینده‌نگری، انواع آینده شامل: آینده‌های ممکن (چه چیزی قابل تصور است؟)، آینده‌های باورکردنی (چه چیزی توانایی تحقق دارد؟) آینده‌های محتمل (چه چیزی احتمالاً محقق

می‌شود؟) آینده‌های مطلوب (تحقق چه چیزی را می‌خواهیم؟) است (مویدفر و صابری، ۱۳۹۹) که تاکید این پژوهش بر گونه سوم است. طبیعت‌گردی نوعی از گردشگری که اغلب به صورت گروه‌های کوچک و در قالب یک سفر آگاهانه و آموزنده با مشارکت مردم محلی است که باعث تعامل طبیعت و انسان می‌شود و از این طریق میراث طبیعی و فرهنگی مقصد شناخته می‌شود و آگاهی محیط‌زیستی ارتقا می‌یابد. منفعت اقتصادی حاصل از این گردشگری به‌طور مستقیم و غیرمستقیم برای توانمندسازی جامعه محلی و حفاظت از طبیعت استفاده می‌شود. طبیعت‌گردی به‌عنوان یک محرک اقتصادی قابل قبول، منافع اقتصادی زیادی را برای جوامع میزبان به ارمغان می‌آورد، باعث تولید درآمد و مشاغل جدید، افزایش ارزش املاک، ارتقا زیرساخت‌ها و بهبود امکانات برای جوامع میزبان می‌شود و در نهایت هم می‌تواند منجر به توسعه محلی و منطقه‌ای می‌شود. از سوی دیگر ممکن است باعث نابودی منابع طبیعی، اجتماعی و فرهنگی شود، هویت محلی را تضعیف کند، میزان جرم و جنایت را افزایش دهد، وابستگی به کشورهای صنعتی را زیاد کند و اثرات زیست‌محیطی غیرقابل جبران برجای گذارد (Jayawardena et al, 2008; Arif et al, 2022). به نظر می‌رسد این تأثیرات منفی نتیجه برنامه‌ریزی ضعیف یا عدم برنامه‌ریزی است؛ چرا که امروزه صنعت گردشگری فراتر از یک صنعت، به‌مثابه پدیده پویای جهانی است که پیچیدگی‌های خاص خود را دارد و شناخت دقیق و تحلیل درست این پدیده می‌تواند چارچوب قابل اتکایی برای برنامه‌ریزی صنعت گردشگری فراهم آورد. در سال‌های اخیر گردشگری پایدار در سراسر جهان بسیار محبوب شده است و به نقطه تمرکز بحث‌های سیاسی تبدیل شده است. چشم‌انداز جهانی آن یک عنصر مهم است اما برای اینکه این مفهوم عملی شود، باید به سطوح عملی‌تر تبدیل شود. در این زمینه بهتر است شعار «جهانی فکر کن، محلی عمل کن» مبنای عمل قرار گیرد. به این معنی که در مناطق مختلف جهان که شرایط و ویژگی‌های منحصر به فردی دارند، نحوه عمل متفاوت خواهد بود. گردشگری طبیعت مینا نیز که گونه‌ای پایدار از گردشگری است برای دستیابی به اهداف خود و حرکت در مسیر پایداری باید از این شعار الگوگیری کند. این نوع از گردشگری در مناطق مختلف باید به سوال‌هایی همچون چه چیزی؟ چه زمانی؟ کجا؟ چگونه؟ چرا؟ پاسخ دهد. با این حال در بسیاری از کشورها این اصول در حد لفاظی‌های سیاسی باقی مانده است که نشان دهنده فقدان اراده سیاسی روشن و توانایی برای دستیابی به پایداری است. همچنین دید تک بعدی اقتصادی نیز باعث عدم دستیابی این نوع از گردشگری به اهداف مورد نظرش بوده است. مشارکت در گردشگری بسیار حائز اهمیت است و برای اجرای یک گردشگری طبیعت مینا باید همکاری همه جانبه میان دولت، صنعت، دانشگاه، گردشگران، جوامع میزبان و ... صورت گیرد. عنوان پژوهش حاضر از دو بخش کلی گردشگری طبیعت مینا و آینده‌نگری (با تاکید بر سناریونویسی) تشکیل شده است. لذا در ادامه سعی شده است پژوهش‌های صورت گرفته حول این دو مفهوم، از نظر هدف، روش و نتایج مورد بررسی قرار گیرد و جمع‌بندی از آن‌ها به عنوان پیشینه پژوهش ارائه شود. در بسیاری از پژوهش‌هایی که تاکید آن‌ها بر رویکرد آینده‌نگری است، تنها به شناسایی عوامل موثر بر گردشگری پرداخته‌اند و عملاً آینده‌نگری مبتنی بر سناریو در پژوهش‌های آن‌ها دیده نمی‌شود (بهبادی و همکاران، ۱۳۹۷)؛ شاید می‌توان ادعا کرد شناسایی عوامل کلیدی، گام لازم و نه کافی برای آینده‌نگری است؛ شاهد این ادعا پژوهش‌های داخلی و خارجی بسیاری است که با عدم تاکید بر رویکرد آینده‌نگری، معیارها و شاخص‌هایی برای طبیعت‌گردی استخراج کرده‌اند و از آن‌ها برای مکان‌یابی و حفاظت از مناطق دارای توان توسعه این نوع از گردشگری استفاده کرده‌اند (Akbarian ronizi, et al, 2020; Santarem, et al, 2019; Ocampo et al, 2018). در دیگر پژوهش‌های بررسی شده، ضمن شناسایی عوامل کلیدی موثر گردشگری پایدار، سناریوهایی برای آینده نمونه مورد مطالعه خود ارائه کرده‌اند و این سناریوها در طیفی از بهترین تا بدترین آینده قابل تصور دسته‌بندی می‌شوند (نظم‌فر و علی‌بخشی، ۱۴۰۰؛ فتاح‌زاده و همکاران، ۱۳۹۹؛ سرائی و همکاران، ۱۳۹۹؛ مویدفر و صابری، ۱۳۹۹؛ سرائی و عزیززاده‌شکوری، ۱۳۹۸؛ Carlisle et al, 2016). در همه پژوهش‌های فوق‌الذکر اغلب از روش تحلیل ساختاری که از روش‌های متداول آینده‌پژوهی است و همچنین از نرم‌افزارهای میک‌مک و سناریویوزارد که نرم‌افزارهایی پذیرفته شده در این حوزه است، استفاده شده است. پژوهش حاضر نیز در پرداختن به گردشگری پایدار، شناسایی عوامل کلیدی موثر بر آن و پیش‌بینی سناریوهای

احتمالی برای آینده منطقه مورد مطالعه، با پژوهش‌های بررسی شده اشتراک دارد؛ اما آن‌چه که باعث تمایز آن از دیگر پژوهش‌ها می‌شود، شامل: (۱) تاکید بر گونه خاصی از گردشگری پایدار (یعنی طبیعت‌گردی) و شناسایی عوامل موثر بر این نوع از گردشگری در استان یزد، (۲) وسعت منطقه مورد بررسی در این پژوهش (سراسر استان یزد) نسبت به پژوهش‌های مشابه بسیار قابل توجه است و (۳) ارزیابی روند فعلی گردشگری استان یزد براساس نقش آن در تقسیم‌کار ملی براساس سند توسعه چشم‌انداز کشور (افق، ۱۴۰۴).

روش‌شناسی

استان یزد با مساحت ۷۴۵۱۳ کیلومتر مربع در مرکز ایران و نزدیک به دشت کویر و دشت لوت قرار دارد. این استان از نظر وسعت، هشتمین رتبه را در بین استان‌های کشور به خود اختصاص داده است (شکل ۱).

شکل ۱: نقشه موقعیت جغرافیایی و تقسیمات سیاسی استان یزد

(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱)

استان یزد از ظرفیت‌های بالقوه متعددی در زمینه گردشگری برخوردار است. این ظرفیت‌ها طیف متنوعی از انواع گردشگری را شامل می‌شود که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به گردشگری میراثی و طبیعت‌گردی اشاره کرد. طبیعت‌گردی شامل طیف متنوعی از فعالیت‌هاست که در استان یزد دو نوع از آن، یعنی زمین‌گردشگری (Geotourism) و تفریح‌های مربوط به کویر (کویرنوردی، آفرود، SAFARI و ...) موضوعیت بیشتری دارد. با این حال آن‌چه که در این منطقه در حال انجام است، تنها تفریح‌های مربوط به کویر است که آن هم به صورت پایدار انجام نمی‌شود. استان یزد با توجه به برخورداری از جاذبه‌های طبیعی منحصر به فرد، هم‌چون: کویرها، کوه‌ها، معادن و غیره، ظرفیت توسعه هر دو نوع از گردشگری فوق‌الذکر را دارد. در زمین‌گردشگری با تعریف ژئوسایت‌ها، ژئوپارک‌ها، ژئوتریل‌ها و ژئوتوپ‌ها در محل و مسیر سایت‌های زمین‌شناسی و معادن و هم‌چنین تلفیق آن‌ها با دیگر جاذبه‌های طبیعت‌مبنا همچون کویرها، کوه‌ها، چشمه‌ها، مناظر و غیره می‌تواند پذیرای طیف متنوعی از گردشگران باشد که در شرایط فعلی از همه ظرفیت‌های این منطقه بهره‌برداری نشده است. به‌منظور شناسایی عوامل موثر بر توسعه طبیعت‌گردی در استان یزد، ابتدا عوامل تاثیرگذار بر این نوع گردشگری از طریق مطالعات کتابخانه‌ای (پژوهش‌های داخلی و خارجی، اسناد فرادست و طرح‌های پژوهشی) و مطالعات میدانی (مشاهده، مصاحبه و پرسشنامه) استخراج شده است. از آن‌جا که شناسایی عوامل تاثیرگذار بر این نوع از گردشگری، بسته به مقیاس پژوهش و محل ارزیابی و اولویت‌های منطقه مطالعاتی، متفاوت است (Ocampo et al, 2018)؛ لذا همه عوامل استخراج شده براساس موضوعیت در منطقه مطالعاتی یزد، میزان شباهت یا یکسانی موضوع و

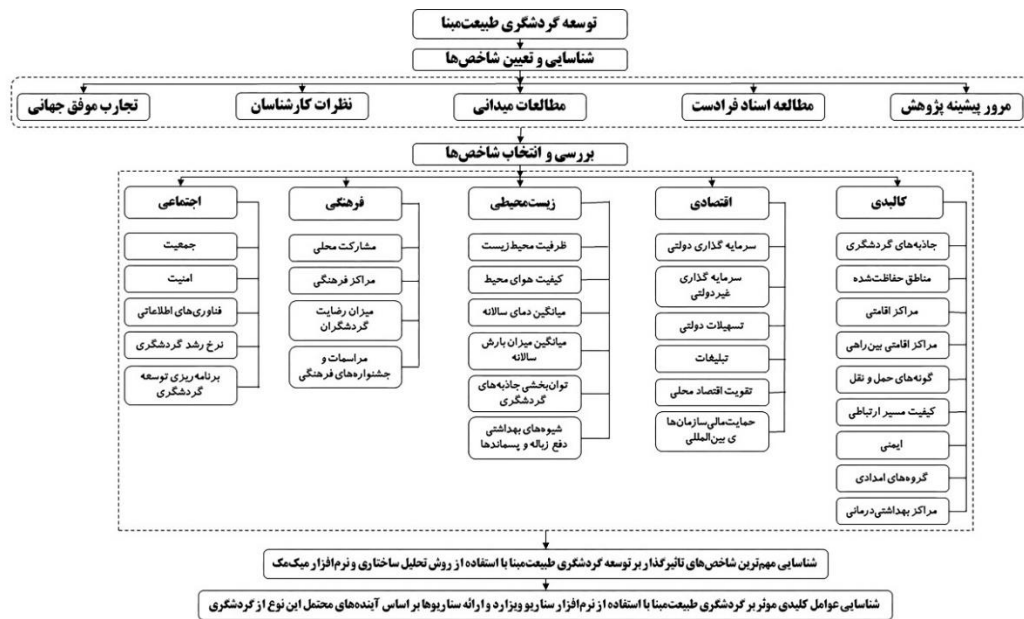
مطالعه موردی پژوهش بررسی شده با پژوهش حاضر و تلفیق عوامل مشابه در قالب یک عامل واحد انتخاب شده‌اند و در نهایت تعداد ۳۱ عامل تاثیرگذار در شش بعد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، مدیریتی، کالبدی و زیست‌محیطی انتخاب شد (جدول ۱).

جدول ۱: عوامل موثر بر توسعه طبیعت‌گردی

مأخذ	عامل تاثیرگذار	بعد
Ocampo et al, 2018	سرمایه‌گذاری دولتی (بودجه، کمک‌های بلاعوض و ...)	اقتصادی
Ashok, 2017	سرمایه‌گذاری غیردولتی (هدایت سرمایه بخش خصوصی به سمت طبیعت‌گردی و ...)	
فتاح‌زاده و همکاران، ۱۳۹۹	ارائه تسهیلات دولتی برای جذب سرمایه‌گذار خصوصی (وام‌های قرض‌الحسنه و ...)	
Ashok, 2017	حمایت مالی سازمان‌های بین‌المللی (یونسکو، سازمان جهانی گردشگری و ...)	
نظم‌فر و بخشی، ۱۴۰۰	گردشگری‌پذیری (فرهنگ میزبانی و استقبال از گردشگر و ...)	اجتماعی
Zhang & Lai Lei, 2012	مشارکت محلی (مشارکت در امر برنامه‌ریزی و اجرای آن)	
Ocampo et al, 2018	میزان رضایت گردشگران (رضایت از همه ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی و ...)	
Ocampo et al, 2018	امنیت (امنیت روانی، نظامی، بهداشتی، فرهنگی و ...)	
Ocampo et al, 2018	ایمنی (استاندارد مسیرها، وسائط نقلیه و ...)	فرهنگی
نظم‌فر و بخشی، ۱۴۰۰	آموزش (آموزش بومیان، گردشگران و تصمیم‌گیران حوزه گردشگری)	
Khumalo, et al, 2014	مراکز فرهنگی (دانشگاه‌ها، مراکز NGO و ...)	
Zhang & Lai Lei, 2012	مراسم و جشنواره‌های فرهنگی (آداب و رسوم بومی، ورزش‌های محلی و ...)	
Mohammadian	تبلیغات (رسانه‌های ملی و بین‌المللی، راهنمایان تورها، فضای مجازی و ...)	مدیریتی
Mosammama et al, 2016	برنامه‌ریزی توسعه گردشگری (طرح توسعه گردشگری براساس اسناد فرادست و ...)	
Mohammadian	ایجاد هماهنگی و یک‌پارچگی بین سازمان‌های مرتبط (استاندارد، سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی و ...)	
Mosammama et al, 2016	قوانین مرتبط با توسعه گردشگری (قوانین ملی و بین‌المللی در خصوص گردشگری و ...)	
علیزاده و همکاران، ۱۴۰۰	توان بخشی جاذبه‌های گردشگری (ارتقا کیفیت از طریق افزایش کیفیت ارائه خدمات جانبی و ...)	کالبدی
Verdugo et al, 2016	شیوه‌های بهداشتی دفع زباله و پسماند (تفکیک زباله‌ها و نحوه امحا یا بازیافت آن‌ها)	
فتاح‌زاده و همکاران، ۱۳۹۹	فناوری‌های اطلاعاتی (بهره‌گیری از فناوری اطلاعات به منظور ارائه خدمات بهتر به گردشگران و معرفی وسیع‌تر جاذبه‌ها و ...)	
دهقان و همکاران، ۱۳۹۸	مراکز اقامتی - پذیرایی (هتل، رستوران، مسافرخانه، هاستل و ...)	
Alaeddinoglu & Selcuk Can, 2011	مراکز اقامتی - پذیرایی بین‌راهی (متل، رستوران و ...)	محیط زیستی
Cenamor, 2017	کیفیت مسیرهای ارتباطی (آزادراه، بزرگراه، آسفالت، خاکی، شوسه و ...)	
Denstadli et al, 2011	گونه‌های حمل و نقل (هوایی، دریایی، ریلی، زمینی و ...)	
Mutana & Mukwada, 2018	مراکز بهداشتی-درمانی (بیمارستان، درمانگاه، مرکز بهداشت و ...)	
Mohammadian	گروه‌های امدادی (هلال‌احمر، NGO ها ...)	محیط زیستی
Mosammama et al, 2016	جاذبه‌های طبیعت‌گردی (کویر، کوه، مناظر و ...)	
Fredman et al, 2012	مناطق حفاظت‌شده (شکار مجاز، گونه‌های گیاهی و جانوری و ...)	
Fredman et al, 2012	ظرفیت محیط‌زیست (توان محیط در خصوص پذیرش تعداد گردشگر و ...)	
Claudia et al, 2012	میانگین دما سالانه	محیط زیستی
Arsic et al, 2017	میانگین میزان بارش سالانه	
بهبادی و همکاران، ۱۳۹۷	کیفیت هوای محیط (میزان آلاینده‌ها و ...)	
Mutana & Mukwada, 2018		
Claudia et al, 2012		
Boniface, 2008		

(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱)

در مدل مفهومی زیر (شکل ۲)، فرآیند شناسایی و انتخاب عامل‌های ارائه شده در جدول ۱ و هم‌چنین نحوه بهره‌گیری از آن‌ها به‌منظور شناسایی مهم‌ترین عامل‌ها و تدوین سناریوهای آینده طبیعت‌گردی در استان یزد تشریح شده است.

شکل ۲: مدل مفهومی روند تدوین سناریوهای توسعه طبیعت‌گردی استان یزد

(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱)

پس از مشخص شدن ۳۱ عامل تاثیرگذار بر طبیعت‌گردی، روایی عوامل مذکور از طریق نسبت روایی محتوایی یا CVR^2 و ارسال پرسش‌نامه مربوطه، به تایید کارشناسان مرتبط با موضوع پژوهش (از جمله پژوهشگران و استادان برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای و پژوهشگران حوزه طبیعت‌گردی) رسیده است. نسبت روایی محتوایی توسط آقای لاوشه^۳ در عرصه روش تحقیق طراحی شده است. جهت محاسبه این نسبت از نظرات کارشناسان متخصص در زمینه محتوای آزمون موردنظر استفاده می‌شود. ابتدا اهداف آزمون برای متخصصان توضیح داده می‌شود و تعاریف عملیاتی مربوط به محتوای سوالات بیان می‌شود؛ سپس از آن‌ها خواسته می‌شود تا هر یک از سوالات را براساس طیف سه‌بخشی لیکرت (طیف زیر) طبقه‌بندی کنند (Lawshe, 1975).

- گوینه ضروری است

- گوینه مفید است ولی ضروری نیست

- گوینه ضرورتی ندارد

اعتبار این روش نه به شمار شرکت کنندگان در پژوهش که به اعتبار علمی متخصصان شرکت‌کننده بستگی دارد و حدوداً بین ۵ تا ۲۰ نفر را شامل می‌شوند؛ که در این پژوهش، تعداد ۱۵ نفر انتخاب شده است. پس از گردآوری دیده‌گاه کارشناسان، با استفاده از رابطه ۱ می‌توان CVR را محاسبه کرد:

رابطه ۱)

$$CVR = \frac{ne - N/2}{N/2}$$

N: تعداد کل کارشناسان متخصص

Ne: تعداد کارشناسانی که گزینه ضروری را انتخاب کرده‌اند (همان).

رابطه ۲)

$$CVR = \frac{13 - 7.5}{7.5} = 0.74$$

در این پژوهش که تعداد کارشناسان متخصص ۱۵ نفر است، بازه مورد قبول ۰/۴۹ تا ۱ می‌باشد (Lawshe, 1975). از آنجایی که نتیجه CVR این پژوهش برابر ۰/۷۴ شده است؛ لذا معیارها از روایی مناسبی برخوردار هستند. همچنین

برای سنجش پایایی عوامل از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شد؛ نتیجه آزمون برابر ۰/۷۱ شد که نشان از پایایی قابل قبول عوامل است. پس از مشخص شدن عوامل تاثیرگذار بر توسعه طبیعت گردی، در مرحله بعد به منظور شناسایی عوامل کلیدی، از روش تحلیل ساختاری و به منظور انجام محاسبات آن از نرم افزار میک مک استفاده شده است. روش تحلیل ساختاری روشی نظام مند جهت شناسایی الگوی روابط علی میان مجموعه‌ای از عوامل متعدد و متنوع است؛ این روش از طریق ماتریس ارتباط عوامل سیستم، به توصیف و شناسایی سیستم می‌پردازد. توانایی این مدل در شناسایی روابط بین عوامل و در نهایت شناسایی عوامل کلیدی موثر در تحول و تکامل سیستم است (فتاح‌زاده و همکاران، ۱۳۹۹)؛ در روش تحلیل ساختاری نیز دانش و تخصص خبرگان بر کمیت آن‌ها ارجحیت دارد، لذا از طریق نمونه‌گیری هدفمند تعداد ۱۰ نفر از جامعه آماری که برای پرسشنامه روایی عوامل در نظر گرفته شده بود، انتخاب شد. سپس به منظور تشخیص تاثیر عوامل بر یکدیگر، پرسشنامه‌ای شامل ۳۱ عامل و در شش بعد (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، مدیریتی، کالبدی و زیست محیطی) تهیه گردید و وزن آن‌ها بر اساس طیف پیشنهادی نرم افزار میک مک (۰ بدون تاثیر، ۱ تاثیر ضعیف، ۲ تاثیر متوسط و ۳ تاثیر زیاد)، توسط کارشناسان مذکور مشخص شد. نرم افزار میک مک جهت انجام محاسبات پیچیده ماتریس تحلیل اثر متقاطع طراحی شده است که مخفف «ماتریس ضرایب تحلیل اثر متقاطع به منظور طبقه‌بندی» می‌باشد (نظم‌فر و بخشی، ۱۴۰۰) این نرم افزار قابلیت تبدیل روابط به اشکال و نمودارهای ویژه را دارد و با امکانات خود تحلیل آسان روابط و ساختار سیستم را امکان پذیر می‌کند. در واقع دلیل استفاده از این نرم افزار میک مک در این پژوهش این است که با کمک گرفتن از ارتباط ماتریسی، همه مؤلفه‌های اصلی سیستم را تشریح کند (مطهر و جلیلی، ۱۳۹۹) و امکان آشکار سازی عوامل کلیدی را ارائه می‌دهد. به طور کلی ماتریس‌ها و نمودارهای خروجی نرم افزار میک مک دو نوع اند: یکی «ماتریس تاثیرات مستقیم عامل‌ها» و نمودارهای مربوطه و دیگری «ماتریس تاثیرات غیرمستقیم عامل‌ها» و نمودارهای مرتبط با آن. پس از مشخص شدن عوامل کلیدی تاثیرگذار بر طبیعت گردی، برای هر یک از عوامل کلیدی شناسایی شده، انواع وضعیت‌های احتمالی آینده پیش‌بینی شده است و بر اساس آن ماتریس آثار متقاطع تدوین و در قالب پرسشنامه در اختیار متخصصان (همان متخصصانی که پرسشنامه مرحله قبل را تکمیل نموده‌اند) قرار گرفته است. سپس نتایج حاصل از آن در نرم افزار سناریویزارد به کار گرفته شده و سناریوهای توسعه گردشگری طبیعت مینا در استان یزد تدوین شده است. دلیل انتخاب سناریویزارد این است که برای انجام محاسبات پیچیده سناریونویسی طراحی شده است و اساس کار این نرم افزار بر مبنای ماتریس‌های تحلیل اثر متقاطع است. این ماتریس‌ها به منظور استخراج نظر متخصصان در مورد اثر احتمال وقوع یک حالت از یک توصیف‌گر بر روی حالتی از توصیف‌گر دیگر در قالب عبارت‌های کلامی مورد استفاده قرار می‌گیرند و نهایتاً با محاسبه اثرات مستقیم و غیر مستقیم حالت‌ها بر روی یکدیگر، سناریوهای سازگار پیش روی سیستم مورد مطالعه استخراج می‌شوند (نظم‌فر و بخشی، ۱۴۰۰).

یافته‌ها

این بخش شامل سه گام اساسی به شرح: (۱) شناسایی عامل‌های کلیدی از بین همه عامل‌های تاثیرگذار بر طبیعت گردی، (۲) تدوین سناریوها بر اساس عامل‌های کلیدی و (۳) مقایسه تطبیقی سناریوها با اسناد فرادست (ملی و منطقه‌ای) استان یزد.

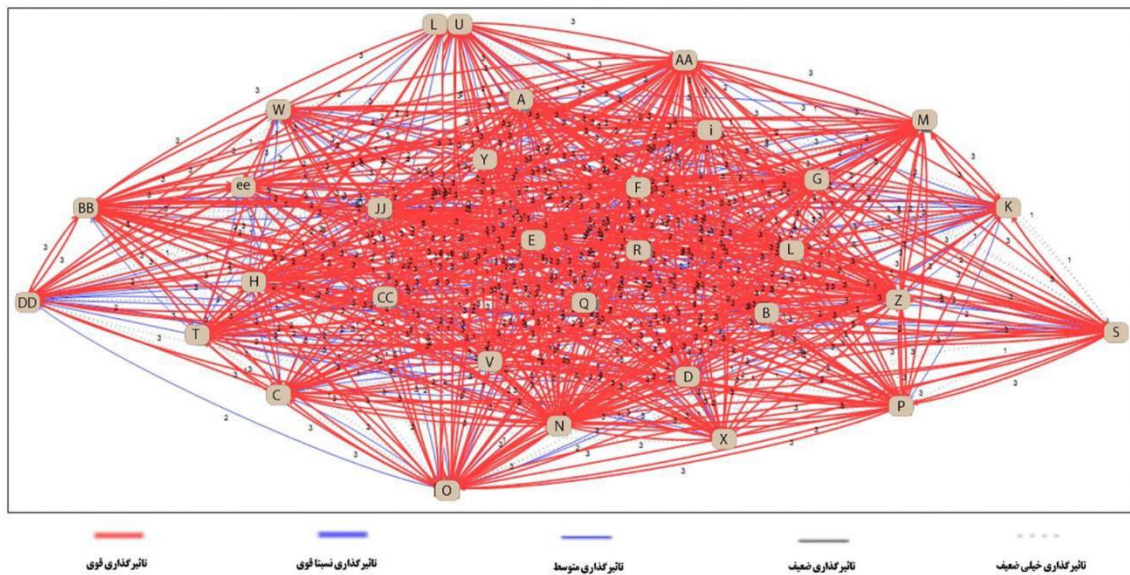
شناسایی عامل‌های کلیدی موثر بر طبیعت گردی

پس از شناسایی عوامل تاثیرگذار بر توسعه گردشگری و تعیین میزان تأثیر هر یک از عوامل بر یکدیگر، ماتریس تاثیرات مستقیم و غیر مستقیم عامل‌ها و نمودارهای مربوطه تدوین شده‌اند.

ماتریس تاثیرات مستقیم MDI^f

ماتریس تاثیرات مستقیم دربرگیرنده عوامل ساختاری سیستم است و روابط تاثیرات مستقیم بین عامل‌ها را توصیف می‌کند. همان‌طور که گفته شد، طیف تاثیرات با اعدادی بین ۰ تا ۳ بیان می‌شود. با توجه به نتایج خروجی نرم افزار

میک‌مک، نرخ پرشدگی ماتریس حدوداً ۷۹ درصد است. از مجموع ۷۶۸ رابطه قابل ارزیابی در این ماتریس، ۱۹۳ رابطه عدد صفر بوده و به این معنا است که عوامل بر یکدیگر تاثیر نداشته یا از هم تاثیر نپذیرفته‌اند، ۱۲۸ رابطه عدد یک بوده و به این معناست که آن عوامل بر یکدیگر تاثیر ضعیف داشته‌اند، ۱۳۱ رابطه عدد دو بوده و به این معناست که آن عوامل بر یکدیگر تاثیر متوسط داشته‌اند و ۵۰۹ رابطه عدد سه بوده و به این معناست که آن عوامل بر یکدیگر تاثیر زیاد داشته‌اند. هر ماتریس در پایان تعداد معینی از تکرارها به سمت ثبات همگرا می‌شود و این مقدار براساس میزان تاثیر و وابستگی معیارها تعیین می‌شود. در فرآیند محاسبات با نرم‌افزار میک‌مک، به پیشنهاد نرم‌افزار و به منظور پایایی سیستم، تعداد تکرار ۳ در نظر گرفته شده است.

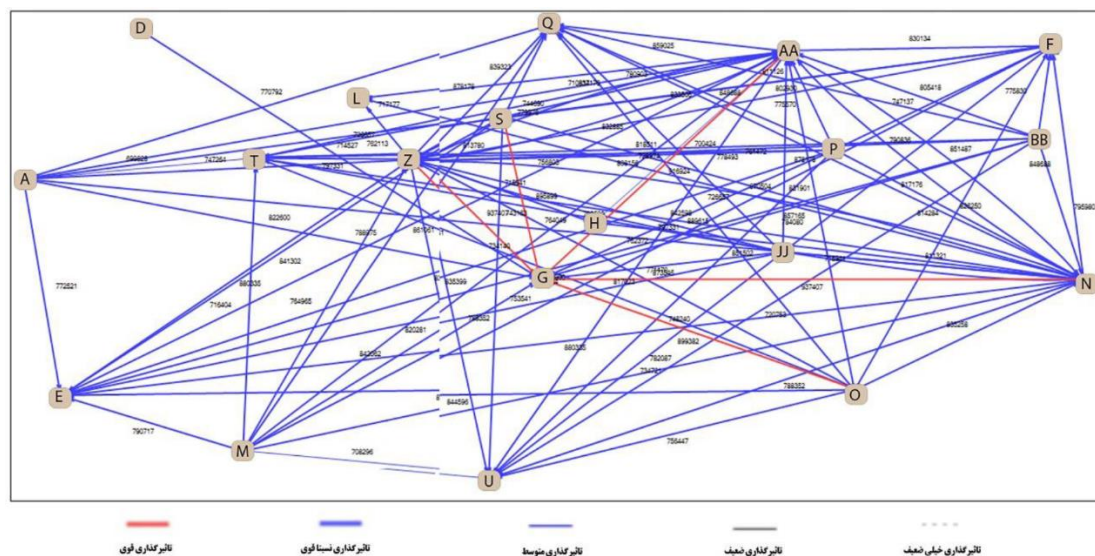
شکل ۳: نمایش هندسی ماتریس تاثیرات مستقیم عوامل

(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱)

در این شکل با استفاده از رنگ‌ها، کم‌ترین تاثیرگذاری و بیش‌ترین تاثیرگذاری نمایش داده شده است. براساس نتایج شکل ۳، عوامل برنامه‌ریزی توسعه گردشگری (N)، جاذبه‌های طبیعت‌گردی (Z) و مناطق حفاظت‌شده (AA) به ترتیب تاثیرگذارترین عوامل در پژوهش حاضر هستند و ایجاد هماهنگی و یک‌پارچگی بین سازمان‌های مرتبط (O)، قوانین مرتبط با توسعه گردشگری (P)، فناوری‌های اطلاعاتی (S)، آموزش (JJ)، تبلیغات (M)، ظرفیت محیط‌زیست (BB)، سرمایه‌گذاری دولتی (A)، حمایت مالی سازمان‌های بین‌المللی (D)، امنیت (H)، میانگین دما سالانه (CC)، مشارکت محلی (F)، ایمنی (I)، کیفیت هوای محیط (EE)، ارائه تسهیلات دولتی برای جذب سرمایه‌گذار خصوصی (C)، گردشگرپذیری (E)، سرمایه‌گذاری غیردولتی (B)، میانگین میزان بارش سالانه (DD)، کیفیت مسیرهای ارتباطی (V)، گونه‌های حمل و نقل (W)، شیوه‌های بهداشتی دفع زباله و پسماند (R)، مراکز اقامتی - پذیرایی (T)، مراسمات و جشنواره‌های فرهنگی (L)، مراکز فرهنگی (K)، مراکز بهداشتی - درمانی (X)، گروه‌های امدادی (Y)، مراکز اقامتی - پذیرایی بین‌راهی (U)، میزان رضایت گردشگران (G) و توان‌بخشی جاذبه‌های گردشگری (Q) در مراتب بعدی قرار دارند.

ماتریس تاثیرات غیرمستقیم^۵

ماتریس تاثیرات غیرمستقیم مطابق با ماتریس تاثیرات مستقیم است که با تکرارهای متوالی تقویت شده است. تعداد تکرارها براساس تعداد متغیرها و روابط بین آن‌ها تعریف می‌شود و این مهم توسط نرم‌افزار میک‌مک به صورت پیش‌فرض تعیین می‌شود. تعداد تکرار در این پژوهش، ۳ تکرار است. در شکل ۴ نیز نمایش هندسی ماتریس تاثیرات غیرمستقیم عوامل ارائه شده است.

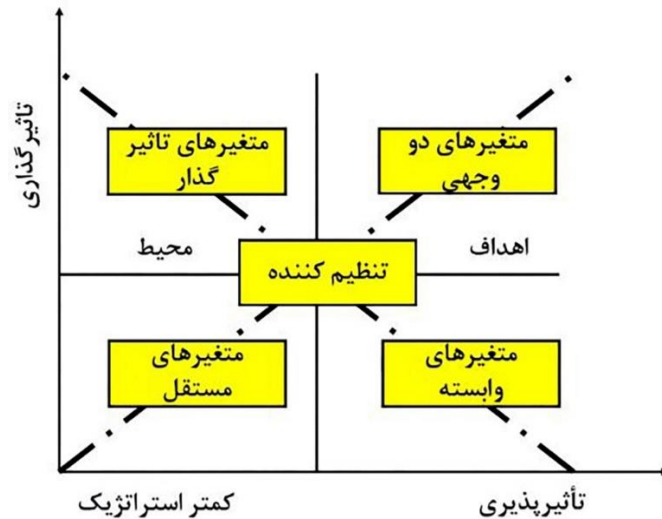

شکل ۴: نمایش هندسی ماتریس تأثیرات غیرمستقیم
(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱)

در این شکل با استفاده از رنگ‌ها، کم‌ترین تأثیرگذاری و بیش‌ترین تأثیرگذاری نمایش داده شده است. براساس نتایج شکل ۴، عوامل برنامه‌ریزی توسعه گردشگری (N)، جاذبه‌های طبیعت‌گردی (Z) و مناطق حفاظت‌شده (AA) به ترتیب تأثیرگذارترین عوامل در پژوهش حاضر هستند و ایجاد هماهنگی و یک‌پارچگی بین سازمان‌های مرتبط (O)، فناوری‌های اطلاعاتی (S)، قوانین مرتبط با توسعه گردشگری (P)، آموزش (JJ)، ظرفیت محیط‌زیست (BB)، تبلیغات (M)، سرمایه‌گذاری دولتی (A)، حمایت مالی سازمان‌های بین‌المللی (D)، مشارکت محلی (F)، امنیت (H)، میانگین دما سالانه (CC)، ایمنی (I)، کیفیت هوای محیط (EE)، گردشگرپذیری (E)، سرمایه‌گذاری غیردولتی (B)، ارائه تسهیلات دولتی برای جذب سرمایه‌گذار خصوصی (C)، میانگین میزان بارش سالانه (DD)، کیفیت مسیرهای ارتباطی (V)، مراکز فرهنگی (K)، مراکز اقامتی - پذیرایی (T)، گونه‌های حمل و نقل (W)، مراسمات و جشنواره‌های فرهنگی (L)، شیوه‌های بهداشتی دفع زباله و پسماند (R)، مراکز بهداشتی - درمانی (X)، گروه‌های امدادی (Y)، مراکز اقامتی - پذیرایی بین‌راهی (U)، میزان رضایت گردشگران (G) و توان‌بخشی جاذبه‌های گردشگری (Q) در مراتب بعدی قرار دارند. ماتریس تأثیرات غیرمستقیم، مطابق با ماتریس تأثیرات غیرمستقیم است که با تکرارهای متوالی به ثبات بیشتری همگرا شده است. از این ماتریس طبقه‌بندی جدیدی از عوامل موثر بر سیستم ارائه می‌شود. در واقع در نتیجه سه دور ضرب اعداد ماتریس تأثیرات مستقیم در هم، عوامل پنهان که دارای تأثیرات غیرمستقیم بر سیستم هستند شناسایی می‌شوند؛ لذا ترتیب عوامل موثر بر سیستم براساس میزان تأثیرپذیری، در ماتریس تأثیرات غیرمستقیم، نسبت به ماتریس تأثیرات مستقیم، متفاوت است و این تفاوت در مکان قرارگیری عامل در محور مختصات شناسایی عوامل کلیدی (شکل ۶) خود را نشان می‌دهد.

عوامل کلیدی موثر بر طبیعت‌گردی

به منظور تعیین عوامل کلیدی، کلیه عوامل تأثیرگذار با توجه به موقعیت قرارگیری آن‌ها در محور مختصات تأثیرگذاری - تأثیرپذیری (شکل ۵) تحلیل می‌شوند.

شکل ۵: محور مختصات شناسایی عوامل کلیدی

(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱)

در واقع عوامل کلیدی عواملی هستند که در ناحیه ۱ (متغیرهای دووجهی) و ناحیه مرکزی (متغیرهای تنظیم‌کننده) قرار می‌گیرند. بر این اساس عوامل کلیدی موثر بر طبیعت‌گردی به شرح جدول ۲ شناسایی شده است.

جدول ۲: عوامل کلیدی موثر بر طبیعت‌گردی

شناسه	مأخذ	عامل کلیدی	بعد
A	Ocampo et al, 2018	سرمایه‌گذاری دولتی (بودجه، کمک‌های بلاعوض و ...)	اقتصادی
B	Ashok, 2017	سرمایه‌گذاری غیردولتی (هدایت سرمایه بخش خصوصی به سمت طبیعت‌گردی و ...)	
C	فتاح‌زاده و همکاران، ۱۳۹۹	ارائه تسهیلات دولتی برای جذب سرمایه‌گذار خصوصی (وام‌های قرض‌الحسنه و ...)	
D	Ashok, 2017	حمایت مالی سازمان‌های بین‌المللی (یونسکو، سازمان جهانی گردشگری و ...)	
E	نظم‌فر و بخشی، ۱۴۰۰	گردشگری (فرهنگ میزبانی و استقبال از گردشگر و ...)	اجتماعی
F	Zhang & Lai Lei, 2012	مشارکت محلی (مشارکت در امر برنامه‌ریزی و اجرا آن)	
H	Ocampo et al, 2018	امنیت (امنیت روانی، نظامی، بهداشتی، فرهنگی و ...)	
I	Ocampo et al, 2018	ایمنی (استاندارد مسیرها، وسائط نقلیه و ...)	
JJ	نظم‌فر و بخشی، ۱۴۰۰	آموزش (آموزش بومیان، گردشگران و تصمیم‌گیران حوزه گردشگری)	فرهنگی
M	Mohammadian	تبلیغات (رسانه‌های ملی و بین‌المللی، راهنمایان تورها، فضای مجازی و ...)	
N	Mosammama et al, 2016	برنامه‌ریزی توسعه گردشگری (طرح توسعه گردشگری براساس اسناد فرادست و ...)	
O	Mosammama et al, 2016	ایجاد هماهنگی و یکپارچگی بین سازمان‌های مرتبط (استاندارد، سازمان میراث‌فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی و ...)	
P	نظم‌فر و بخشی، ۱۴۰۰	قوانین مرتبط با توسعه گردشگری (قوانین ملی و بین‌المللی در خصوص گردشگری و ...)	مدیریتی
S	علیزاده و همکاران، ۱۴۰۰	فناوری‌های اطلاعاتی (بهره‌گیری از فناوری اطلاعات به منظور ارائه خدمات بهتر به گردشگران و معرفی وسیع‌تر جاذبه‌ها و ...)	
V	دهقان و همکاران، ۱۳۹۸	کیفیت مسیرهای ارتباطی (آزادراه، بزرگراه، آسفالت، خاکی، شوسه و ...)	
W	Mutana & Mukwada, 2018	گونه‌های حمل و نقل (هوایی، دریایی، ریلی، زمینی و ...)	
Z	Mohammadian	جاذبه‌های طبیعت‌گردی (کویر، کوه، مناظر و ...)	محیط
AA	Mosammama et al, 2016	مناطق حفاظت شده (شکارمجاز، گونه‌های گیاهی و جانوری و ...)	
EE	Claudia et al, 2012	کیفیت هوای محیط (میزان آلاینده‌ها و ...)	
EE	Arsic et al, 2017	کیفیت هوای محیط (میزان آلاینده‌ها و ...)	
EE	Boniface, 2008	کیفیت هوای محیط (میزان آلاینده‌ها و ...)	زیستی

(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱)

تدوین سناریوها براساس عامل‌های کلیدی

به منظور تدوین سناریوها براساس ۱۹ عامل کلیدی شناسایی شده، انواع وضعیت‌های احتمالی آینده پیش‌بینی شده و براساس آن ماتریس آثار متقاطع تدوین شده است. در ادامه با به کارگیری نتایج حاصل از آن در نرم‌افزار سناریویوزارد، سناریوهای توسعه گردشگری طبیعت‌مبنا در استان یزد تدوین شده است.

پیش‌بینی وضعیت‌های احتمالی عامل‌های اصلی

در این گام، برای ۱۹ عامل کلیدی شناسایی شده، وضعیت‌های احتمالی که طیفی از وضعیت‌های متفاوت در خصوص توسعه این نوع از گردشگری را در بر می‌گیرد، تعریف شد (جدول ۳). در مجموع ۵۷ وضعیت احتمالی برای ۱۹ عامل کلیدی تعیین شد که این وضعیت‌ها طیفی از شرایط مطلوب تا نامطلوب را شامل می‌شود. با مشخص شدن وضعیت‌ها احتمالی، پرسش‌نامه‌ای به صورت ماتریس آثار متقابل طراحی شده است و در اختیار کارشناسان متخصص قرار گرفته است و آن‌ها تاثیر مستقیم عوامل بر یکدیگر را با اعدادی از ۳- تا ۳+ نشان داده‌اند.

تحلیل تاثیر عوامل کلیدی و تدوین سناریوها

نتایج پرسشنامه مرحله قبل (۵-۲-۱) که شامل یک ماتریس آثار متقاطع با ابعاد ۵۷*۵۷ بود در نرم‌افزار سناریویوزارد وارد شد؛ با توجه به این که هدف پژوهش حاضر تدوین سناریوها از ۵۷ وضعیت احتمالی مربوط ۱۹ عامل کلیدی است، انتظار می‌رود نتایج حاصل از نرم‌افزار همه وضعیت‌های احتمالی در آینده پیش روی توسعه طبیعت‌گردی استان یزد را شامل شود؛ نتایج محاسبات نرم‌افزار براساس «قوی‌ترین سازگاری»، شامل پنج سناریو است که احتمال وقوع بیشتری در توسعه طبیعت‌گردی استان یزد دارند. این سناریوها شامل طیفی از مطلوب‌ترین تا نامطلوب‌ترین آینده‌های ممکن است. در جدول ۴ «امتیاز تاثیر کلی» هر یک از سناریوها بیان شده است. امتیاز تاثیر کلی نمایانگر میزان مطلوبیت سناریو است و هر چقدر این مقدار بیشتر باشد، سناریو مطلوب‌تر است. از بین پنج سناریو، سناریوهای «اول» و «دوم» وضعیت مطلوب دارند، سناریو «سوم» وضعیت متوسط و سناریوهای «چهارم» و «پنجم» در وضعیت نامطلوب قرار دارند.

جدول ۳: وضعیت‌های احتمالی عوامل کلیدی موثر بر طبیعت‌گردی

بعد	عامل کلیدی	وضعیت احتمالی
اقتصادی	سرمایه‌گذاری دولتی	افزایش نقش دولت در سرمایه‌گذاری بخش طبیعت‌گردی ادامه سیاست‌های مالی گذشته و ثابت‌ماندن نسبی میزان سرمایه‌گذاری دولتی عدم وجود برنامه دولتی مشخص برای سرمایه‌گذاری در بخش طبیعت‌گردی برنامه‌ریزی دولتی برای جذب سرمایه بخش خصوصی
	سرمایه‌گذاری غیردولتی	حمایت از سرمایه‌گذاران فعلی برای تکمیل طرح‌های قبلی کاهش انگیزه بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری ارائه تسهیلات دولتی متنوع و متعدد برای جذب بیشتر سرمایه خصوصی ارائه تسهیلات دولتی طبق برنامه‌های پیشین جذب سرمایه خصوصی عدم خوش‌بینی بخش خصوصی نسبت به تسهیلات دولتی
	ارائه تسهیلات دولتی برای جذب سرمایه‌گذار خصوصی	بهبود ارتباطات جهانی و افزایش احتمالی حمایت سازمان‌های بین‌المللی پایداری ارتباطات جهانی و بهره‌مندی از حمایت‌های مالی سابق خروج ایران از برخی سازمان‌های جهانی ارتقا سطح گردشگری‌پذیری از طریق آموزش‌هایی با استاندارد جهانی ثبات گردشگری‌پذیری در سطح فعلی
	گردشگری‌پذیری	ایجاد فرهنگ‌های ناهنجار نسبت به گردشگری در نسل‌های بعدی ساکن در برخی از مناطق استان بهبود سطح مشارکت محلی در سطح برنامه‌ریزی گردشگری اقبال ضعیف عمومی برای مشارکت در اجرای سیاست‌های اقدام عدم تعریف جایگاه مشارکت مردم در سطح برنامه‌ریزی و اجرا ارتقا سطح امنیت و احساس امنیت در مقیاس ملی و منطقه‌ای افزایش همبستگی جامعه و بهبود احساس امنیت ثبات نسبی امنیت
اجتماعی	مشارکت محلی	ارتقا نسبی سطح ایمنی با به روز رسانی برخی از تاسیسات و تجهیزات طبیعت‌گردی (همچون وسایل نقلیه) تلاش در جهت بهبود سطح ایمنی با آموزش‌هایی استاندارد جهانی کاهش احتمالی سطح ایمنی به دلیل ارتقا سطح استانداردهای جهانی ایمنی در خصوص جاذبه‌های طبیعت‌گردی (همچون مناطق حفاظت شده)
	امنیت	آموزش و افزایش سطح آگاهی‌های شهروندان با ارائه برنامه‌های آموزش‌های دولتی روند رو به کاهش تمایل مردم نسبت به آموزش و یادگیری
فرهنگی	آموزش	

بعد	عامل کلیدی	وضعیت احتمالی
مدیریتی	تبلیغات	عدم استقبال مردم از آموزش‌های دولتی و تاثیرپذیری از آموزش‌های موجود در فضای مجازی افزایش تبلیغات ملی و بین‌المللی در جهت رونق گردشگری تبلیغ گردشگری براساس برنامه‌ها و روند سابق عدم انسجام تبلیغات و تاثیر منفی بر روند گردشگری منطقه برنامه‌ریزی همه‌جانبه توسعه گردشگری برنامه‌ریزی با رویکرد اندک افزا برای توسعه گردشگری برنامه‌ریزی از بالا به پایین و دستوری
	ایجاد هماهنگی و یک‌پارچگی بین سازمان‌های مرتبط	برنامه‌ریزی تعدیلی برای ارتقاء سطح همکاری‌ها بین سازمان‌های مرتبط با توسعه گردشگری ادامه روند هماهنگی حداقلی بین سازمان‌های مرتبط با گردشگری ناهماهنگی سازمان‌های مربوط به توسعه گردشگری وضع قوانین جدید و لغو قوانین قبلی در جهت کمک به توسعه گردشگری پایبندی به قوانین قبلی
کالبدی	فناوری‌های اطلاعاتی	عدم پایبندی مطلق گردشگران به قوانین مربوط به گردشگری بهره‌گیری از فناوری‌های اطلاعاتی در جهت توسعه طبیعت‌گردی در سطح ملی و بین‌المللی استفاده حداقلی از فناوری‌های اطلاعاتی در جهت توسعه طبیعت‌گردی ایجاد محدودیت برای بهره‌گیری از فناوری‌های اطلاعاتی (همچون کاهش سطح اینترنت، یا ملی شدن آن) از سوی سازمان‌های ملی
	کیفیت مسیرهای ارتباطی	ارتقا کیفیت نسبی مسیرهای مختلف ارتباطی در برخی از شاخص‌ها حفظ کیفیت فعلی مسیرهای ارتباطی و حفاظت از آن‌ها کاهش کیفیت و نا ائمن شدن مسیرهای ارتباطی براساس اکثر شاخص‌ها متنوع کردن و ایجاد یکپارچگی بین گونه‌های مختلف حمل و نقل در منطقه حفظ گونه‌های موجود و حمل و نقل حذف برخی از گونه‌های حمل و نقل و کاهش کیفیت گونه‌های موجود پایداری اکثر جاذبه‌های مختلف گردشگری در بلندمدت از بین رفتن برخی از جاذبه‌ها و کاهش کیفیت جاذبه‌های باقی مانده کاهش کیفیت برخی از جاذبه‌ها و افزایش کیفیت سایر جاذبه‌ها افزایش کمی و کیفی مناطق حفاظت شده حفظ مناطق حفاظت شده موجود کاهش حفاظت از مناطق حفاظت شده و از بین رفتن برخی از آن‌ها
زیست محیطی	گونه‌های حمل و نقل	بهبود کیفیت کلی هوای محیط حفظ وضع موجود کیفیت هوا کاهش کیفیت هوا در برخی از شاخص‌ها
	مناطق حفاظت شده	مناطق حفاظت شده

(ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۱)

جدول ۴: امتیاز سناریوهای سازگار با توسعه طبیعت‌گردی استان یزد

ردیف	سناریو	امتیاز تاثیر کلی
۱	سناریو اول	۸۳۱
۲	سناریو دوم	۷۲۲
۳	سناریو سوم	۵۴۶
۴	سناریو چهارم	۳۸۱
۵	سناریو پنجم	۳۶۸

(منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱)

بحث و نتیجه‌گیری

در راستای دستیابی به اهداف پژوهش، ابتدا عوامل موثر بر طبیعت‌گردی گردآوری (با مطالعه پیشینه و ادبیات پژوهش) و از بین آن‌ها عوامل کلیدی انتخاب شد (با بهره‌گیری از روش تحلیل ساختاری و محاسبات نرم‌افزار میک‌مک)؛ سپس براساس آن‌ها سناریوهای آینده این نوع از گردشگری در استان یزد شناسایی گردید (با تعریف وضعیت‌های احتمالی هر عامل و بهره‌گیری از مزیت‌های نرم‌افزار سناریوویزارد). این سناریوها شامل طیفی از مطلوب‌ترین تا نامطلوب‌ترین آینده‌های ممکن است. در ادامه نیز برای تعیین وضعیت طبیعت‌گردی استان یزد، وضعیت فعلی منطقه (براساس گزارش مرکز آمار ایران از گردشگری سال ۱۴۰۰) با نقش تعریف شده آن در سند چشم‌انداز توسعه کشور مقایسه شد؛ نتایج حاکی از آن است که اختلاف زیادی بین واقعیت موجود و اهداف سند چشم‌انداز توسعه کشور وجود دارد؛ به عنوان مثال براساس سند چشم‌انداز توسعه کشور، در بازه زمانی ۱۳۹۹-۱۴۰۳ به‌طور متوسط باید سالی چهار میلیون گردشگر وارد

کشور شود و درآمدی در حدود پنج میلیارد دلار حاصل شود، در حالی که در سال ۱۴۰۰ تنها ۱/۷ میلیون گردشگر وارد ایران شد و درآمد حاصل از آنها معادل دو میلیارد دلار بود است؛ در سال ۱۳۹۹ نیز با توجه به همه‌گیری ویروس کرونا، صنعت گردشگری با کاهش چشم‌گیر تعداد گردشگر مواجه شد، به طوری که در ایران حدود ۹۴ درصد سفرهای بین‌المللی کاهش پیدا کرد. هم‌چنین براساس گزارش مرکز آمار ایران از وضعیت گردشگری کشور در سال ۱۴۰۰، استان یزد و شهر یزد در میان ده استان و شهر برتر از نظر جذب گردشگر نیستند؛ در حالی که استان‌های فارس و اصفهان، که به همراه یزد به عنوان مثلث گردشگری ایران شناخته می‌شوند، به ترتیب در جایگاه‌های چهارم و پنجم قرار دارند. این بدان معنی است که روند گردشگری کشور براساس آن‌چه که در سند چشم‌انداز برای آن تعریف شده بود، پیش نرفته است و در حال حاضر از همه توان‌های بالقوه و بالفعل آن استفاده بهینه نمی‌شود؛ لذا در حال حاضر وضعیت طبیعت‌گردی استان یزد نامطلوب است. از آن‌جا که پژوهش حاضر سعی کرده است با دید واقع‌بینانه نسبت به شرایط کنونی منطقه به ارزیابی روند طبیعت‌گردی استان یزد بپردازد؛ لذا مقایسه تطبیقی بین سند چشم‌انداز توسعه کشور و سناریو چهارم و پنجم که در درجه «نامطلوب» قرار دارند، انجام شده است؛ بدین منظور وضعیت‌های احتمالی منتخب برای هر یک از عوامل کلیدی سناریو چهارم و پنجم (که از این به بعد عوامل نامیده می‌شوند)، با اهداف، راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌های اقدام ارائه شده در «سند چشم‌انداز توسعه بیست ساله کشور (افق ۱۴۰۴)» (که از این پس سند چشم‌انداز نامیده می‌شود) مقایسه تطبیقی شده است. فرآیند برنامه‌ریزی شامل دو بخش کلی به شرح: (۱) تعیین اهداف: شامل چشم‌انداز، اهداف کلان و اهداف عملیاتی و (۲) چگونگی دستیابی به اهداف: شامل راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌های اقدام است؛ در ادامه سعی شده است با تاکید بر این دو بخش، مقایسه‌ای در دو بعد کمی و کیفی صورت پذیرد.

مقایسه کمی: در سند چشم‌انداز در سطح اهداف (یعنی در سطح چشم‌انداز، اهداف کلان و اهداف عملیاتی) به برخی از وضعیت‌های احتمالی سناریو چهارم و پنجم، به صورت مستقیم و غیرمستقیم اشاره شده است. این موارد شامل: (۱) سرمایه‌گذاری دولتی، (۲) سرمایه‌گذاری غیردولتی، (۳) قوانین مرتبط با توسعه گردشگری، (۴) آموزش، (۵) فناوری‌های اطلاعاتی، (۶) کیفیت مسیرهای ارتباطی، (۷) مناطق حفاظت‌شده، (۸) گونه‌های حمل و نقل، (۹) برنامه‌ریزی توسعه گردشگری، (۱۰) امنیت، (۱۱) تبلیغات، (۱۲) ارائه تسهیلات دولتی برای جذب سرمایه‌گذار خصوصی و (۱۳) گردشگری پذیری؛ ولی هیچ اشاره‌ای به (۱) جاذبه‌های طبیعت‌گردی، (۲) مشارکت محلی، (۳) ایجاد هماهنگی و یک‌پارچگی بین سازمان‌های مرتبط، (۴) حمایت مالی سازمان‌های بین‌المللی، (۵) کیفیت هوای محیط و (۶) ایمنی نشده است. این بدان معنی است که در سطح «تعیین اهداف»، روند فعلی گردشگری استان یزد (یعنی سند چشم‌انداز) حدوداً ۶۸٪ عوامل سناریو چهارم و پنجم را در برمی‌گیرد و به تبع آن، در سطح «چگونگی دستیابی به اهداف» نیز تقریباً به همین میزان هم‌پوشانی وجود دارد.

مقایسه کیفی: با توجه به این مهم که گردشگری یک پدیده چند بعدی است، لذا برنامه‌ریزی گردشگری و بالاخص برنامه‌ریزی طبیعت‌گردی، یک فرآیند میان رشته‌ای است که نیازمند همکاری بین‌رشته‌ای می‌باشد؛ این بدان معنی است که در فرآیند برنامه‌ریزی برای این نوع از گردشگری، عوامل متعدد و متنوعی در ابعاد مختلفی هم‌چون اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی، اقتصادی، مدیریتی و کالبدی دخیل است که باید هم در سطح «تعیین اهداف» و هم در سطح «چگونگی دستیابی به اهداف» به آن‌ها به صورت یک‌پارچه توجه شود؛ به عبارتی شاید بتوان ادعا کرد توسعه پایدار در طبیعت‌گردی محقق نخواهد شد، مگر آن‌که هم در تدوین برنامه و هم در اجرای برنامه، همه این عوامل دیده شود. در سند چشم‌انداز با وجود توجه مستقیم و غیرمستقیم به برخی از عوامل کلیدی موثر بر طبیعت‌گردی، اما به چند عامل بسیار مهم هم‌چون «مشارکت محلی» و «ایجاد هماهنگی و یک‌پارچگی بین سازمان‌های مرتبط» توجه‌ای نشده است. این دو عامل در سطح تعیین اهداف و به‌ویژه در سطح چگونگی دستیابی به اهداف جایگاه ویژه‌ای دارند و بدون تصور آن‌ها، احتمالاً تصور آینده‌ای مطلوب برای طبیعت‌گردی استان یزد، خلاف واقع باشد. همه این عوامل و عوامل دیگر (که در بخش ۵-۳ به آن اشاره خواهد شد) باعث شده است که بسیاری از طرح‌های تهیه شده در کشور ایران، اغلب یا به مرحله اجرا نرسد یا صرفاً

به برخی از اهداف آن (آن هم نه در سطح کیفیت مطلوب) جامعه عمل پوشانده شود. از آنجایی که سند چشم‌انداز نیز از این قاعده مستثنا نیست؛ لذا دور از انتظار نمی‌باشد که طبیعت‌گردی در استان یزد براساس روند فعلی، احتمالاً به چشم‌اندازی که برای افق ۱۴۰۴ خود ترسیم کرده است یا نخواهد رسید و یا تنها به برخی از اهداف بخشی، ناآل خواهد شد. لذا بر این اساس از نظر پژوهش حاضر و پژوهش‌هایی که به شکل مشابه به این مقوله پرداخته‌اند (کیانی و افضل، ۱۴۰۰؛ فیروزی و همکاران، ۱۳۹۵؛ متوسلی و همکاران، ۱۳۹۶؛ زاهدی و همکاران، ۱۳۹۱؛ زیاری، ۱۳۸۱) ویژگی‌های کلی زیر می‌تواند در بهبود فرآیند برنامه‌ریزی در ایران تاثیرگذار باشد.

- همه‌جانبه (اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی، کالبدی، سیاسی، مدیریتی و ...)
- انعطاف‌پذیر (نه یک‌جا و قطعی)
- جامعیت هدفمند در مرحله شناخت
- زمینه‌گرایی (توجه به زمینه فرهنگی، تاریخی، محیطی و ... نه الگوهای همسان)
- مشارکت‌پذیری (هم در تهیه و هم در اجرای برنامه)
- ایجاد هماهنگی و یک‌پارچگی بین سازمان‌های مرتبط
- واقع‌گرایی (نه بلندپروازی)
- بازنگری (هم در تهیه و هم در اجرای برنامه)
- عدم وابستگی مطلق به درآمدهای نفتی
- توجه به محرومان
- توجه به توسعه پایدار
- توجه توأمان به کمیت و کیفیت
- برنامه‌ریزی پایین به بالا
- توجه به نهادهای رسمی و غیررسمی
- هماهنگی میان قوانین رسمی و غیررسمی (عرفی)
- برنامه‌ریزی با مردم نه برای مردم
- آموزش همه عوامل برنامه‌ریزی (از تهیه تا اجرا)

پژوهش حاضر از این حیث که تنها به شناسایی عوامل کلیدی بسنده نکرده و بر مبنای آن‌ها سناریوهای آینده را شناسایی کرده است، با پژوهش بهزادی و همکاران، ۱۳۹۷ متفاوت است. عوامل کلیدی شناسایی شده در این پژوهش با عوامل کلیدی سایر پژوهش‌های مورد بررسی در پیشینه پژوهش (نظم‌فر و علی‌بخشی، ۱۴۰۰؛ فتاح‌زاده و همکاران، ۱۳۹۹؛ سرائی و همکاران، ۱۳۹۹؛ مویدفر و صابری، ۱۳۹۹؛ سرائی و علیزاده‌شکوری، ۱۳۹۸؛ Carlisle et al, 2016)، در ۱۲ عامل مشترک (شامل: فناوری‌های اطلاعاتی، سرمایه‌گذاری غیردولتی، سرمایه‌گذاری دولتی، آموزش، کیفیت مسیرهای ارتباطی، مشارکت محلی، گونه‌های حمل و نقل، حمایت مالی سازمان‌های بین‌المللی، برنامه‌ریزی توسعه گردشگری، امنیت، تبلیغات، جاذبه‌های طبیعت‌گردی) و در ۷ عامل متفاوت (ایجاد هماهنگی و یک‌پارچگی بین سازمان‌های مرتبط، قوانین مرتبط با توسعه گردشگری، مناطق حفاظت‌شده، ایمنی، ارائه تسهیلات دولتی برای جذب سرمایه‌گذار خصوصی، گردشگرپذیری، کیفیت هوای محیط) است. هم‌چنین در پژوهش‌های بررسی شده اغلب تاکید بر گردشگری به صورت عمومی بوده است و بر گونه خاصی تاکید نشده است؛ ولی در پژوهش حاضر بر طبیعت‌گردی، که گونه‌ای خاص از گردشگری است و در استان یزد موضوعیت دارد، تاکید شده است. با این همه وجه تمایز اصلی این پژوهش از پژوهش‌های مذکور، ارزیابی وضعیت استان یزد (با توجه به نقش آن در سند توسعه چشم‌انداز کشور: افق ۱۴۰۴) براساس سناریوهای این نوع از گردشگری است.

سپاسگزاری

این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی با عنوان «تدوین سناریوهای توسعه طبیعت گردی در استان یزد، با رویکرد آینده‌نگری» می‌باشد که با حمایت پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری انجام شده است. بدین وسیله از پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، استادان و پژوهشگرانی که پژوهش حاضر را در این مسیر یاری نموده‌اند، کمال تشکر و امتنان را دارد.

پی نوشت

- 1- Wendell bell
- 2- CVR: Content Validity Ratio
- 3- Lawshe
- 4- MDI: Matrix of Direct Influence
- 5- MII: Matrix of Indirect Influence

منابع

- بهبادی، ص.، رهنما، م.، جوان، ج. و عنابستانی، ع.، ۱۳۹۷. شناسایی عوامل کلیدی مؤثر بر توسعه ی گردشگری با رویکرد آینده نگاری (مطالعه موردی: استان یزد)، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، ۹(۳۳)، ۳۷-۵۲.
- <https://sid.ir/paper/382491/fa> SID.
- پورمحمدی، م. و زالی، ن.، ۱۳۸۹. تحلیل نابرابری‌های منطقه‌ای و آینده‌نگاری توسعه (نمونه موردی: استان آذربایجان شرقی)، جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۱۵(۳۲)، ۲۹-۶۴. <https://sid.ir/paper/203783/fa> SID.
- دهقان، ع.، خرمایی، ف.، غنیمت، ا. و طباطبایی، س.، ۱۳۹۹. نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در توسعه اکوتوریسم پایدار روستایی جزیره قشم، علمی - پژوهشی توسعه پایدار محیط جغرافیایی، دوره ۲(۳)، ۸۷-۱۰۴. <https://doi.org/10.52547/sdge.2.3.87>
- زاهدی، م.، غفاری، غ. و ابراهیمی لویه، ع.، ۱۳۹۱. کاستی‌های نظری برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، پژوهش‌های روستایی، ۴(۳)، ۱-۲۴. <https://sid.ir/paper/470018/fa> SID.
- زیاری، ک.، ۱۳۸۱. برنامه و برنامه‌ریزی در ایران، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، ۵۲(۱۶۴)، ۶۱۸-۵۹۹. <https://sid.ir/paper/33420/fa> SID.
- سرائی، م. و علیزاده شکوری، ی.، ۱۳۹۸. برنامه‌ریزی پیرجا مبتنی بر سناریونویسی در حوزه گردشگری اجتماعی پایدار (مطالعه موردی: شهر میبد)، دوفصلنامه جغرافیای اجتماعی شهر، ۶(۲)، ۱-۱۷. 10.22103/JUSG.2019.1988
- سرائی، م.، علیزاده شکوری، ی. و رضایی، م.، ۱۳۹۹. شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر در گردشگری پایدار و تدوین مطلوب‌ترین سناریو (مورد پژوهشی: شهر تاریخی میبد)، کاوش‌های جغرافیایی مناطق بیابانی، ۸(۱)، ۱۱۳-۱۳۱.
- <https://sid.ir/paper/968634/fa> SID.
- سعیدپور، س. و بهبودی، م.، ۱۳۹۶. راهنمای کاربردی نرم‌افزار سناریوویزارد (تدوین راهبردهای سازمانی با رویکرد سناریونگاری)، انتشارات دانشگاه هرمزگان، چاپ ۱، ۱۱۳۷۵۲۹۷. <https://www.gisoom.com/book/11375297>
- سند چشم انداز توسعه کشور ایران (افق ۱۴۰۴)، ۱۳۸۴. <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=9034>
- علیزاده، ر.، ایزدی، ح. و آراسته، م.، ۱۴۰۰. رتبه‌بندی ظرفیت گردشگری طبیعت مینا در مناطق کوهستانی، نمونه موردی: منطقه شرقی استان لرستان، فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۲۵(۱)، ۱۷۴-۱۴۹. <https://sid.ir/paper/965907/fa> SID.
- فتاح‌زاده، ی.، صالحی، ا. و خستو، م.، ۱۳۹۹. تدوین سناریوهای پیش‌رو در زمینه آینده توسعه گردشگری پایدار استان گیلان، فصلنامه گردشگری و توسعه، ۹(۴)، ۱۱۱-۱۲۴. 10.22034/JTD.2020.206125.1861
- فیروزی، م.، سجادیان، ن. و علیزاده، ه.، ۱۳۹۵. اولویت‌سنجی کاربست معیارهای نظریه برنامه‌ریزی غیراقلیدسی جان فریدمن در برنامه‌ریزی شهری ایران، فصلنامه علمی - پژوهشی فضای جغرافیایی، ۱۶(۵۳)، ۱-۲۱.
- <https://sid.ir/paper/91463/fa> SID.
- کیانی، گ. و افضلی، ک.، ۱۴۰۰. مدل ارزیابی تحقق‌پذیری برنامه‌ریزی راهبردی در شهرسازی ایران، فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی، ۱۰(۳۹)، ۴۱-۵۴. <https://sid.ir/paper/403076/fa> SID.

- متوسلی، م.، مومنی، ف.، رنجبر، م. و لاجوردی، ر.، ۱۳۹۶. فرصتی برای پرداختن به مفهوم برنامه‌ریزی در ایران، فصلنامه مجلس و راهبرد، ۲۴(۹۲)، ۲۷۸-۲۵۵. SID. <https://sid.ir/paper/224760/fa>.
- مطهر، ر. و جلیلی، سمانه.، ۱۳۹۹. آینده‌نگاری شناسایی عوامل کلیدی صنعت گردشگری پایدار شهر خرم‌آباد با تاکید بر اثرات همه‌گیری کوید-۱۹ به منظور ارائه راهکارهایی برای تاب‌آوری، مجله شهر ایمن: علمی - پژوهشی شهر ایمن، ۳(۱۲)، ۴. magiran.com/p2295600
- مویدفر، س. و صابری، م.، ۱۳۹۹. آینده‌پژوهی در بافت تاریخی با رویکرد توسعه پایدار (مطالعه موردی: برزن شش بادگیری یزد)، پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری، ۸(۱)، ۱۵۹-۱۳۷. 10.22059/JURBANGEO.2020.287653.1147.
- میرحسینی، س.، ۱۳۹۵. ارزیابی و پهنه‌بندی اقلیم آسایش گردشگری طبیعی در استان یزد با استفاده از GIS و شاخص اقلیم گردشگری (TCI)، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱(۲۵)، ۱۰۱-۱۱۵. 20.1001.1.22286462.1395.7.1.26.2.
- نظم‌فر، ح. و علی‌بخشی، ا.، ۱۴۰۰. آینده پژوهی برنامه‌ریزی توسعه گردشگری (نمونه‌موردی: استان اردبیل)، نشر تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۲۱(۶۳)، ۷۹-۵۹. SID. <https://sid.ir/paper/965768/fa>.
- Akbarian Ronizi, R., Mokarra, M. and Negahban, S., 2020. Utilizing multi-criteria decision to determine the best location for the ecotourism in the east and central of Fars province, Iran. *Journal of Land Use Policy*: 99(C) 105095, DOI: 10.1016/j.landusepol.2020.105095.
- Alaeddinoglu, F. and Selcuk Can, A., 2011. Identification and classification of nature-based tourism resources: western Lake Van basin, Turkey. *Journal of Procedia Social and Behavioral Sciences*, 19, 198-207. doi:<https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.05.124>
- Andersen, P., Hansen, M. and Selin, C., 2021. Stakeholder inclusion in scenario planning, A review of European projects. *Journal of Technological forecasting & Social change*, 169, 1-13. DOI: 10.1016/j.techfore.2021.120802
- Arif, M., Behzad, H., Tahir, M. and Changxiao, L., 2022. The impact of ecotourism on ecosystem functioning along main rivers and tributaries: implications for management and policy changes, *Journal of environmental management*, 320, 18-30. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2022.115849>
- Arsic, S., Nikolic, D. and Zivkovic, Z., 2017. Hybrid SWOT - ANP - FANP model for prioritization strategies of sustainable development of ecotourism in National Park Djerdap, Serbia, *Journal of Forest Policy and Economics*, 80, 11-26. doi: 10.1016/j.forpol.2017.02.003.
- Ashok, S., 2017. Development of ecotourism sustainability assessment framework employing Delphi, C&I and participatory methods: A case study of KBR, West Sikkim, India, *Journal of Tourism Management Perspectives*, 21, 24-41. doi: 10.1016/j.tmp.2016.10.005.
- Bell, W., 2003. *Foundations of futures studies I: History, Purposes*, 2th ed, New jersey: Transaction publishers, 11-23. [https://theism.org/documents/Bell%20\(2015\)%20An%20Overview%20of%20Future%20Studies.pdf](https://theism.org/documents/Bell%20(2015)%20An%20Overview%20of%20Future%20Studies.pdf)
- Boniface, P., 2008. *Managing Quality Cultural Tourism*, (Translated in to Persian by: Abdollahzadeh, M), 2th Edition, Routledge, 17(8), 111-122. <https://doi.org/10.4324/9780203424230>
- Buehring, J.H. and Bishop, P., 2020. Foresight and Design: New Support for Strategic Decision Making, *She Ji*, 6(3), 408-432. <https://doi.org/10.1016/j.sheji.2020.07.002>.
- Carlisle, S., 2016. Strategic foresight for (coastal) urban tourism market complexity: The case of Bournemouth. *Journal of Tourism Management*, 54, 81-95. doi: 10.1016/j.tourman.2015.10.005.
- Cenamor, I., de la Rosa, T., Nunez, S. and Borrajo, D., 2017. Planning for tourism routes using social networks, *Journal of Expert Systems with Applications*, 69, 1-9. doi: 10.1016/j.eswa.2016.10.030
- Claudia, T., Gonzalez, J. and Breta, M., Christopher, A., 2012. Social-Ecological Factors Influencing Tourist Satisfactions in Three Ecotourism Lodges in the Southeastern Peruvian Amazon, *Journal of Tourism Management*, 33, 545-552. 10.1016/j.tourman.2011.06.008
- Denstadli, J., Kr, J. and Jacobsen, S., 2011. The long and winding roads: Perceived quality of scenic tourism routes, 32(4), 780-789. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2010.06.014>
- Fredman, P., Wall-Reinius, S. and Grunde'n, A., 2012. The Nature of Nature in Nature-based. *Journal of Hospitality and Tourism*, 12(4), 289-309. doi:10.1080/15022250.2012.752893
- Jayawardena, C., Patterson, D., Choi, C. and Brain, R., 2008. Sustainable Tourism Development in Niagara: Discussions, Theories, Projects and Insights. *Journal of Contemporary Hospitality Management*, 20(3), 258-277. DOI:10.1108/09596110810866082
- Khumalo, T., Sebatlelo, P. and van der Merwe, C.D., 2014. Who is a heritage tourist? a comparative study of Constitution Hill and the Hector Pieterse Memorial and Museum, Johannesburg, South Africa, *Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 3(1), 1-13.

- <https://www.researchgate.net/publication/263806757>
- Lawshe, C., 1975. A quantitative approach to content validity. *Journal of personal psychology*, 28(4), 563-575. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1975.tb01393.x>
- Mohammadian mosammam, H., Sarrafi, M., Tavakoli nia, J. and Heidari, S., 2016. Typology of the ecotourism development approach and an evaluation from the sustainability view: the case of mazandaran province, iran. *Journal of tourism management perspectives*, 18. 168-178. DOI:10.1016/J.TMP.2016.03.004
- Mutana, S. and Mukwada, G., 2018. Mountain-route tourism and sustainability. A discourse analysis of literature and possible future research. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 24, 59-65. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2018.08.003>
- Ocampo, L., Ebisa, J., Ombe, J. and Geen Escoto, M., 2018. Sustainable ecotourism indicators with fuzzy Delphi method – A Philippine perspective. *Journal of Ecological Indicators*, 93(C), 121-133. DOI:10.1016/j.ecolind.2018.05.060
- Postma, A., 2015. Investigating scenario planning- a European tourism perspective, *Jornal of tourism futures*, 1(1), 46-52. <https://www.researchgate.net/publication/277568044>
- Santarem, F., Campos, J., Pereira, P., Hamidou, D., Saarinen, J. and Brito, J., 2018. Using multivariate statistics to assess ecotourism potential of water bodies: A case-study in Mauritania, *Journal of Tourism Management*, 67, 34-46. doi: 10.1016/j.tourman.2018.01.001
- Verdugo, M., Vazquez, M., Garcia, M. and Aguera, F., 2016. The relevance of psychological factors in the ecotourist experience satisfaction through ecotourist site perceived value, *Journal of Cleaner Production*, 124, 226-235. doi: 10.1016/j.jclepro.2016.02.126.
- Zhang, H. and Lai Lei, S., 2012. A structural model of residents' intention to participate in ecotourism, The case of a wetland community, *Journal of Tourism Management*, 33(4), 916-925. doi: 10.1016/j.tourman.2011.09.012.